

تاریخ حقوق ایران (قسمت سوم)

محمدعلی اختری^۱

تاریخ حقوق ایران در زمان پارتها: در حدود ۲۶۶ - ۲۴۶ پیش از میلاد - یکی از ساتراپ‌های پارتی تبار که بعدها اشک اول خوانده شد در برابر جانشینان سلوکوس سر برداشت و در منطقه شمال گرگان کنونی (ترکمنستان فعلی) حکومت مستقلی تشکیل داد که کمابیش تا ۵۰۰ سال ادامه یافت که طولانی‌ترین دوران سلطنت را در تاریخ ایران به خود اختصاص داده است حدود این دولت که ابتدا از شهر ری تا هری رود بود در دوره اعتلای آن شامل مناطقی از هند و کوشان تا بابل شد. مرحوم پیرنیا از کتاب استرابون نقل می‌کند که حکومت شاه پارت محدود بود شاه همیشه در امور کشور با دو مجلس مشورت می‌کرد و انتخاب اعضاء مجلسین با او نبود - یکی از مجلسین از اعضاء ذکور خانواده سلطنت که به حد رشد رسیده بودند ترکیب می‌یافت و دیگر، مجلس سالخوردگان که اعضاء آن، سران روحانی و غیرروحانی ملت بود و نویسندگان رومی این مجلس را سنا نامیده‌اند هر دو مجلس وقتی که جلسه مشترک داشتند معروف به مغستان می‌شد و مغستان تحریفی است از کلمه مهستان، یعنی محلی که از مهتران تشکیل می‌شد خود شاه را هر دو مجلس از خانواده اشکانیان انتخاب می‌کردند و این انتخاب در صورتی لازم

۱ . سردفتر بازنشسته دفتر اسناد رسمی ۱۲۲ تهران و نایب رئیس کمیسیون وحدت رویه کانون سردفتران.

می‌شد که شاه جانشینی از اولاد خود نداشت یا اولادی داشت که لایق سلطنت نبود و یا شاه در گذشته وصیتی کرده بود که بایستی در انتخاب شاه جدید به آن توجه می‌شد، مهستان مرکب از شورای بزرگان خاندان یا واسپوهران (شاهزادگان) یعنی از شاهزادگان خانواده اشکانی و ۶ خانواده بزرگ دیگر پارتی بود و شورای دومی شورای کاتبان و مغان که نفوذ آن از شورای اول کمتر بود.^۱ دولت اشکانی از ۱۸ ایالت مختلف تشکیل می‌شد که در رأس هر ایالتی پادشاهی داشتند که او را به پهلوی «کذک خودای» یعنی کدخدا می‌نامیدند - بیش از ۶۰ شهر یونانی‌نشین هم جزء حکومت اشکانیان قرار داشت که همین‌ها موجب انتشار آداب و اخلاق یونانی در مشرق زمین گردیدند.

اشکانیان در آغاز به جهت معاشرت با قوم داهه و سکاها مظاهر طبیعت را می‌پرستیدند پس از آنکه به یونانی‌ها و سلوکی‌ها نزدیک شدند به ارباب انواع یونان و خدایانشان نیز خو گرفتند عده‌ای از ایشان نیز به مذهب زرتشت درآمدند و بلاش اول اشکانی درصدد گردآوری اوستا برآمد - از مذاهب معروف اشکانیان مهرپرستی بود^۲ در سال ۲۷۲ قبل از میلاد شخصی به نام مه‌رمسیحا از مادری به نام ناهید تولد یافت وی بعدها ادعای پیامبری کرد و مذهبی آورد که این مذهب متکی به مهر و دوستی بود و با مهرپرستی (میترا پرستی قدیم) تفاوت داشت که به زودی جزء مذهب عامه مردم درآمد و در جنگ‌های بین اشکانیان و رومیان از طریق لایه‌های پائینی ارتشهای ایران و روم در امپراتوری روم گسترش یافت و تا زمان کنستانتین (قرن سوم میلادی) مذهب عامه مردم روم بود و بعدها که حضرت عیسی مسیح (ع) ظهور کرد و در روم نفوذ نمود بسیاری از رسوم و عادات و مقررات حقوقی و عقیدتی مهرپرستی وارد مذهب مسیحی روم شد و روز تولد مه‌رمسیحا که یکشنبه ۲۵ دسامبر بود عیناً روز تولد حضرت عیسی قرار داده شد از مقررات مذهب مهرپرستی این است که کسی که دارای نقص جسمانی می‌بود حق

۱. حسن پیرنیا؛ تاریخ ایران باستان، جلد ۳، ص ۲۲۳۳ و ۲۲۳۴ و اهمیت قوم پارت در تاریخ شاهنشاهی؛ حسنقلی مؤیدی، کتاب خراسان و شاهنشاهی ایران، ص ۱۶۱.
 ۲. دکتر محمدجواد مشکور، تاریخ ایران زمین، چاپ ۱۳۵۶، کتابفروشی اشراقی ص ۷۰ و ۷۷.

برگزیده شدن به سلطنت را نداشته است^۱ و این مسأله در سلطنت اشکانیان مورد عمل بوده است^۲ دیگر از مواردی که برای رئیس کشور باید در نظر داشت آن است که اگر پادشاهی کفایت خود را از دست می‌داد توسط مجلس مهستان از مقام خود خلع می‌شد چنانکه درباره فرهاد چهارم (۳۷ - ۲ قبل از میلاد) اتفاق افتاد^۳ در حال حاضر در کشور افغانستان مجلسی بنام «لوی جرگه» را می‌توان همتای مهستان دانست که تاکنون به حیات خود ادامه داده است به هر حال دولت اشکانی مرکب از دولت مرکزی و تعدادی پادشاه محلی بوده که تعیین پادشاهان محلی هم ارثی بوده ولی به شرط تأیید پادشاه مملکت و رئیس حکومت مرکزی، در مواقعی که شاهنشاه احتیاج به نیروی نظامی داشته شاهان محلی نیروهای خود را در اختیار او قرار می‌دادند و اگر شهریاران محلی مرزی مورد حمله خارجی قرار می‌گرفتند حکومت مرکزی از آنها حمایت نظامی می‌کرد - خانواده‌های نجبا هفت خانواده بودند قبيله مغ - که خود را علاوه بر اینکه روحانی می‌دانستند و به خدمت خدایان مشغول بودند طبقه خاصی قلمداد کرده و از مغان زمان هخامنشی و مادی می‌دانسته‌اند و در مجلس دوگانه «سنا و مهستان» عضویت داشته‌اند با وجود این شاه ریاست عالی‌تر روحانی را به خود اختصاص داده بود که در اواخر دوره اشکانی مغان متصدی آتشکده‌ها نیز بودند و کلمه موبد فعلی که به روحانی زرتشتیان اطلاق می‌شود از کلمه (مغ پاد) ریشه گرفته است موبدان یا مغ‌ها به درجاتی تقسیم می‌شدند - دسته‌ای از کشتن حیوانات خودداری می‌کردند دسته‌ای از خوردن گوشت حیوانات پرهیز می‌کردند - دسته‌ای هم ازدواج را بر خود ممنوع کرده بودند^۴

درآمد شاه اشکانی از دو منبع حاصل می‌شده یکی مالیات یا باجی که از شاهان محلی می‌گرفته و دوم هدایایی که اشخاص به هنگام شرفیابی تقدیم می‌کرده‌اند.^۵

۱. دکتر محمدحسین علی‌آبادی؛ تاریخ حقوق ایران، ص ۱۰۰.
۲. نقش ایرانیان در فقه اسلامی، مقدمه، نقش ایران در ادیان الهی، از مؤلف چاپ کانون سردفتران و دفترياران ص ۹ تا ۱۳.
۳. همانجا ص ۱۰۲.
۴. محمدحسین علی‌آبادی، تاریخ حقوق ایران؛ ص ۱۰۱ تا ۱۱۳.
۵. همان، ص ۱۱۴ تا ۱۳۶ مقایسه شود با هدایایی که شاهان قاجار به هنگام اعطاء مناصب و القاب می‌گرفتند. تاریخ ایران باستان، زعیمی، ص ۱۴۸.

نام هفت خاندان نجبای اشکانی: ۱ - کارن Karen در ماد ۲ - سورن SUREN در سیستان ۳ - مهران نزدیک ری که کوی مهران فعلی در شمیران یادگار آنها است. ۴ - اسپند یاد SPAN DIAD در ری ۵ - اسپهد SPAHPAT در گرگان ۶ - زک Zek در آترپاتن و گرگان ۷ - ارشک یا اشکان^۱.

از نظر قضایی شاه ریاست عالییه قضایی را داشت و قاضی القضاات بوده ولی از کسان دیگری هم در مراکز ولایات به عنوان قاضی نام می‌برند که معمولاً شاه محلی بوده و این شغل را هم در خانواده به ارث می‌بردند در مورد اقلیت یهودی هم قاضی از خودشان داشته‌اند در خانواده‌های پارتی که از بقایای رسوم آریائی زمان مادی‌ها و هخامنشی‌ها پیروی می‌کردند افراد یک خانواده به طور تضامنی مسئول جرم ارتكابی هر فرد از آن خانواده بوده‌اند ولی آن قسمت از جرم که جنبه نقدی و مالی نداشته به جز فرد مجرم به افراد دیگر خانواده‌اش تحمیل نمی‌شد. در مورد قتل‌های خانوادگی به دادگاه مراجعه نمی‌شده و خود خانواده موضوع را حل و فصل می‌کرده‌اند ولی اگر دختر یا زن شوهرداری به قتل می‌رسید برای احقاق حق به دادگاه مراجعه می‌شده است آنچه که از مجازات‌های آنها اطلاعی داریم یکی مجازات خیانت کردن به شوهر بوده مرد حق کشتن زن را داشته و اگر کسی مرتکب عمل شنیعی برخلاف طبیعت می‌شده باید خود را می‌کشته و نیز پیروان ادیان و مذاهب مختلف در داخل امپراتوری اشکانی در زمینه حقوق خصوصی تابع مذهب خود بوده‌اند - از لحاظ خانواده زن‌ها در زندگی بیرونی مردان شرکتی نداشتند و رسم حرمسرا در همان زمان وجود داشت و مقام زن در میان پارتها پست‌تر از مقام زن در میان مادها و پارسها بوده است.

تعدد ازدواج با زن‌ها هم در میان آنها رواج داشت منتها زن عقدی و رسمی بیش از یک نفر نبوده ولی هم‌خوابه‌ها یا به اصطلاح زنان موقت می‌توانسته است زیاد باشد^۲ در مورد ازدواج با محارم در میان اشکانیان به رأی قاطع دست نیافتیم ولی چون این رسم در میان

۱. میراث باستانی ایران، ریچارد فرای، ترجمه مسعود رجب‌نیا، ص ۳۱۰، چاپ بنگاه ترجمه و نشر کتاب، ۱۳۴۴.

۲. دکتر محمدحسین علی‌آبادی؛ تاریخ حقوق ایران، ص ۱۳۲، ۱۳۸.

سلسله قبلی (هخامنشیان) و سلسله بعدی (ساسانیان) رایج بوده بعید نیست که در میان آنها هم رواج داشته باشد - در مورد طلاق هم باید گفت در مواردی که زن عقیم بوده یا به جادوگری می‌پرداخته یا ایام دشتان خود را پنهان می‌داشته شوهر حق طلاق او را داشته است^۱ دولت پارتها یا اشکانیان در سال ۲۴۸ میلادی پایان یافته است.

در دولت اشکانی حقوق قراردادهای اهمیت زیادی داشته و عقود و قراردادهای مهم را مکتوب می‌کردند و به امضاء شهود هم می‌رسانیدند متن و ضمائهم در دو نسخه تهیه می‌شده یکی سند اصلی که به صورت باز مورد استفاده قرار می‌گرفته و دیگری به صورت طومار پیچیده می‌شده و با لاک و مهر در جای دیگری نگهداری می‌شده است نمونه چنین سندی بنچاقی است که در سال ۱۱۱ میلادی بر پوست آهو نوشته شده و به موجب آن مردی به نام برلاس از شخصی به نام فرهاد وام گرفته است وام دهنده در قبال وام همه دارایی منقول و غیر منقول و حتی اعضاء خانواده و بلکه شخص وام‌گیرنده را به گرو می‌گرفت^۲ دیگر از اسنادی که از زمان اشکانیان به جا مانده قباله معروف اورامان است که در غاری در اورامان کردستان یافت شده و متن آن به زبان یونانی و در ظاهر آن توضیحاتی به زبان پارسی دارد این قباله‌ها سه طغزی بوده قباله اول و دوم مربوط به فروش دو قطعه تاکستان است و اینک در موزه بریتانیا محفوظ است که هر دو سند به خط و زبان یونانی است و اولی مربوط به تاریخ ۸۸ - ۷۷ قبل از میلاد است و دومی مربوط به ۲۲ - ۲۱ قبل از میلاد است سوم اورامان به زبان پارسی است و تاریخ اشکانی دارد و احتمالاً مربوط به سال ۵۲ یا ۵۳ بعد از میلاد است.^۳

۱. همان، ص ۱۴۰ و ۱۴۱.

۲. تاریخ حقوق ایران، حسن امین، ص ۱۰۷.

۳. قباله و قباله‌نویسی در ایران، مؤلف ص ۱۲۸ و ۱۲۹.

قباله‌های اورامان ثابت می‌کند که می‌شد زمین را انتقال قطعی داد به موجب این سند یک قطعه باغ انگور (تاکستان) که قیمت آن ۵۴ درشم بوده است به محض توافق فروشنده و خریدار طرفین معامله در حضور دو نفر که نامشان در سند آورده شده است قسم خورده‌اند، این مطلب همچنین در سند ذکر شده است که خرید و فروش جز میان اشخاص امکان‌پذیر نمی‌باشد خریدار به محض مالکیت زمین بوم هاوتی BUM HAUATAY نامیده می‌شد این کلمه مرکب از BUM زمین HAUATAY یعنی ارباب، مالک.

از مطالب فوق می‌توان چنین نتیجه گرفت که در دوره پارتها زمین هم به کسی تعلق داشته که آن را کشت و زرع می‌کرده است چنین فردی همانند اعضاء جامعه در فروش زمین خود آزاد بوده است.^۱

و قباله دیگری که چندین سطر قبل توضیح دادم و در شهر دورا اوراپوس به دست آمده، وام دهنده شخصی به نام فرهاد رئیس قلعه ARKAPAT ذکر شده است و من در کتاب نقش ایرانیان در فقه اسلامی و قباله و قباله‌نویسی در ایران واژه ARKA PAT را نام قلعه دانسته‌ام ولی اکنون باید بگویم که ARKA PAT نام قلعه نیست بلکه فرهاد رئیس قلعه در زمان اشکانیان به لقب ARKA PAT یا ارکبُد یا نگاهبان قلعه نامیده می‌شده است و یکی از مناصب دوران اشکانی ارکبُدی است. شاخه‌ای از خاندان اشکانی هم در ارمنستان به استقلال حکومت کرده‌اند که شاه آنجا به نام والارشاک دو نفر خبرگزار معین کرده بود یکی مأموریت داشت آن شاه را از کارهای نیکی که باید انجام دهد آگاه سازد و دیگری یادآوری کند که کشیدن انتقام را به خاطر داشته باشد و نیز خبرگزار نخست موظف بود که مواظبت کند مبادا شاه در حال غضب فرمانی خارج از عدالت صادر نماید و در هر وقتی بایستی شاه را به عدالت و نوع‌دوستی راهبری کند.^۲

۱. تشکیلات اجتماعی سرزمین دشت‌های پارت، تألیف پیگلفسکا یا ترجمه آقای منوچهر بیات مختاری از کتاب شهرهای ایران در دوره پارتها و ساسانیان، به نقل از خراسان و شاهنشاهی ایران، شهریور ۱۳۵۰ ص ۲ تا ۵.

۲. ایران در زمان ساسانیان، تألیف آرتور کریستن سن دانمارکی؛ ترجمه غلامرضا رشید یاسمی چاپ تهران ۱۳۱۷، ص ۷.

مطلب دیگری که درباره حقوق زمان پارتیان باید گفته شود مسأله تأمین مخارج دولت یا اخذ مالیات می‌باشد. مالیات دریافتی در بین‌النهرین (میان رودان) طبق مندرجات تورات به نام طسقا TASGA و باج دیگری بنام کرگه KERAGA که مالیات سرانه بود نامیده می‌شد. همین واژه است که در دوران اسلامی به خراج تبدیل شده است ولی در زمان اسلام به مالیات ارضی خراج می‌گفتند، بزرگان، روحانیان، دبیران و سربازان از پرداخت مالیات سرانه معاف بوده‌اند و نیز مالیات بیگاری برای اجرای طرح‌های دولتی - دریافت باجهائی از حمل و نقل در رودخانه‌ها - فروش نمک - و کالاهای وارداتی و فروش برده هم رایج بوده است.^۱

تشکیلات اجتماعی سرزمین‌های پارتی به صورت بعضی از دولت - شهرهایی بودند که در آنها نجبا به قدرت سلطنت نزدیکتر بودند فرماندهان سپاه در زمان جنگ و حکام در زمان صلح از میان آنها انتخاب می‌شدند، بردگی رواج کامل داشت و قسمت زیادی از تعداد نفرات ارتش را بردگان تشکیل می‌دادند و نیز در بعضی از شهرها بسیاری از اختیارات داخلی حکومت در دست نمایندگان انجمن شهر بوده است که در مواردی تعداد آنها به سیصد نفر هم رسیده است و حتی بعضی از شهرهای یونانی زبان که در داخل ساختار حکومتی پارتی بودند دارای سه مجمع همگانی بودند، مجمع پیران، جوانان و خردسالان و منظور از مجمع خردسالان مجامع عمومی مدارس و میدانهای ورزشی است که هر کدام رئیس خود را انتخاب می‌کردند. یکی از کتیبه‌های مکشوفه زمان پارتی‌ها در شهر شوش در سال ۱۹۳۱ به وسیله F.CUMONT نشان می‌دهد که حتی انتخاب یک شخص برای ریاست مجمع، برای بار دوم هم ممکن بود. این کتیبه فعلاً در موزه لوور فرانسه است، مدت اشتغال رئیس مجمع یکسال بوده و قبل از انتخاب وضع اجتماعی او به ویژه میزان دارایی او رسیدگی می‌شده است و نیز از کتیبه یاد شده چنین برمی‌آید که شغل قضاوت ارثی بوده است^۲ به هر حال خودمختاری از مشخصات عمده سلطنت پارتی

۱. میراث باستانی ایران، ریچاردن، فرای ترجمه مسعود رجب‌نیا، نگاه ترجمه و نشر کتاب سال ۱۳۴۴ ص ۳۱۶.

۲. همان، ص ۵ تا ۲۳.

است.

اشکانیان و حقوق کنسولی و روابط بین‌الملل: رابطه ایران و روم در زمان صلح دوستانه بود و هدایایی توسط سفرا بین دو دولت رد و بدل می‌شد. در موارد تبریک و تعزیت و تسلیت و فیصله دادن امور سیاسی، سفیر وظیفه حمل نامه را به عهده داشت. او از خود رأیی نداشت و نمی‌توانست در حل مسأله مابه‌الختلاف دخالت کند ولی اگر در نامه مطلب مبهم بود سفیر حق اداء توضیحات لازم را داشت در موقع ورود سفیر خارجی دقت داشتند که از ورود به سرحد ایران تا روز خروج از خاک ایران با عزت و احترام و رفاه بگذرانند در مواردی که می‌خواستند معاهده‌ای با دولت روم ببندند اگر زمان صلح بود با آمد و رفت سفرا انجام می‌شد ولی اگر زمان جنگ بود افراد ارتش اشکانی زه کمان‌های خود را باز کرده کمان باز شده را به دست چپ می‌گرفتند و دست‌های راست را بلند می‌کردند و این علامت صلح‌خواهی بود آن وقت اگر وسط دو لشکر پلی بر رودخانه یا جزیره‌ای در وسط آب بود مأمورین دولتین در روی آن پل یا روی جزیره مذاکره می‌کردند و اگر پل و جزیره نبود مسافت فیما بین را از دو طرف پیموده در وسط حقیقی دو اردو قرار می‌گرفتند و به گفت‌وگو می‌پرداختند و دو سپاه از دو طرف آماده جنگ می‌ایستادند اگر کار به مصالحه می‌انجامید سران دو سپاه بدون اسلحه به اردوی هم آمده یکدیگر را مهمان می‌کردند و صلحنامه می‌نوشتند و طرفین مهر و امضاء می‌کردند در خاتمه هم دست می‌دادند و سوگند یاد می‌کردند که در پیمان تخلف و نقص تعهد ننمایند ولی اگر کار به مصالحه نمی‌کشید نمایندگان به اردوی خود مراجعت می‌کردند و از فردا جنگ دوباره آغاز می‌شد.^۱

آزادی مذهبی مانند دوران هخامنشی به طور کامل رعایت می‌شد به قول گریشمن یهودیان شاهان اشکانی را مدافعان حقیقی دین خود می‌دانستند چون از طرف سلوکیان و رومیان مورد ظلم و ستم قرار گرفته بودند.^۲

بایگان کاملی از اسناد اقتصادی پارتی در قلعه عظیم (مهرداد کرت) در جنوب شهر

۱. همانجا، صص ۱۷۷ و ۱۷۸.

۲. همان، ص ۱۸۴.

نساء به دست آمده است.

تاریخ حقوق اداری: پادشاهان اشکانی برای اداره قلمرو وسیع خود به ساتراپ‌ها و فرمانروایان محلی اختیارات وسیعی اعطا کرده بودند، در تشکیلات دولت پارت مقام اول را مرزبانان داشتند که چهار تن بودند مقام بعدی ساتراپ‌ها هستند که تابع مرزبانان بودند هر ساتراپی به چند ناحیه تقسیم می‌شد که آن را هیپارخی می‌نامیدند.^۱ و نام هیپارخی هم به چند ناحیه به نام استاتم تقسیم می‌شدند که شامل چند روستا بوده است. سندی به سال ۱۲۲ میلادی در شهر دورا اوروپوس به دست آمده که برای انجام معامله زمین بین فرهاد نام و یک زارع تنظیم شده است و گاهی اوقات قسمتی از املاک خاصه را شاه به افرادی واگذار می‌کرد چنانکه در سند پوست نوشته‌ای به خط آرامی که از همان شهر دورا اوروپوس به دست آمده شاه ملکی را به شخصی به نام مندزی باخ به تیول داده است اساس پولی دولت پارت بر نقره بود و از سکه زر استفاده نمی‌کردند و معاملات خود را با سکه‌های نقره‌ای درهم، چهار درهمی و پشیز (برنزی) انجام می‌دادند.

متن قباله اورامان برگردان از دکتر داریوش اکبرزاده:

در سال سیصد، ماه خرداد، می‌فروشد پتسپاک پور تیرین از (منطقه‌ی) بُود، نیم سهم از رز (= تاکستان) اسمک را که در کناره‌ی زمین‌های کشت شده (قرار داد) و می‌خرد اویل پوربشنین بر روی هم به ۴۵ درهم از مالک. به خوبی خاتمه یافت در پیش شاهدان: تیرک پور آبین، مبوگ پوررشن، ارشتات پورآبان، گر پناه پور مهرفر، سینک پور ماد بغ اسمکان (پور اسمک) می‌خرد رز کناره‌ی زمین‌های کشت شده را از اویل پتسپاک، بر روی هم به ۴۵ درهم.^۲

۱. وضع مالی و اقتصادی شاهنشاهی پارت، خانم ملک‌زاده بیانی، مجله آن‌آهید، شماره ۴، دی ۱۳۸۳، ص ۲۸.

۲. کتیبه‌های پهلوی اشکانی، دکتر داریوش اکبرزاده، ص ۲۱، چاپ مؤسسه فرهنگی انتشاراتی پایزنه ۱۳۸۲ و کتیبه‌های ایرانی میانه - پهلوی - پارتی - سعید عریان صفحه ۱۷ تا ۲۲ چاپ سازمان میراث فرهنگی کشور ۱۳۸۲.

(AW)

حرف نویسی:

1. SNT 300 YRH 'twitt MZBNW potpak BRY tyra
2. ZY MN b-wy YRY KRMA 'smk MH 'bykka PLG y'i
3. W ZBNW 'wyl BRY blaya azd AHY KLA ZWZN 45
4. MH MN b-wahwtr 'y'a rw bmy AKLW QDMTH
5. SHDYN tyrk BRY 'pya m-bwg BRY r'm 'rit
6. BRY 'bay gypaly BRY m'ptry syak BRY m'bwng
7. 'bykka KRMA 'smka KRMA ZBN-4 'wyl MN
8. potpak KLA ZWZN 45.

- (۱) بلانچ سلا ولانچ عدلاندرم ولانچس بلانچمدرم کلچ مدرم
- (۲) لا بلانچ رانچ کلچمدرم ولانچ بلانچمدرم کلچ مدرم
- (۳) د ولانچ بلانچ کلچ کلانچ بلچ عدس ولانچ عدس بلانچمدرم
- (۴) بلانچ ولانچ بلانچمدرم عدلاندرم عدس ولانچ بلانچمدرم
- (۵) بلانچمدرم مدرم کلچ بلانچ. کلچ ولانچ عدلاندرم
- (۶) کلچ بلانچ بلانچمدرم کلچ بلانچمدرم کلچ کلانچمدرم
- (۷) - کلانچمدرم عدلاندرم ولانچمدرم بلانچ ولانچ
- (۸) بلانچمدرم ولانچ عدس بلانچمدرم

آوازیسی:

1. all 300 māk (b)arwitt frawazēp potspāk pahr ūrēn
2. ēē aē bād raz asmak ēē abētkān ūm y'i
3. et xrnēt awēl pahr bānēs [nazd] brēt harw ūrahm 45
4. ēē aē bawarēt ... ham wzarēt parwān
5. wīgālān ūrak pahr spōn, [mabāg] pahr rān, arētāt
6. pahr sībān, gur-pasāh pahr mīhar'ar, ēnāk pahr māthāg
7. abētkān raz asmakān raz urfī awēl aē
8. potspāk harw ūrahm 45.

پرگردان:

۱. [در] سال سید، ماه خرداد، می فرزند تپساک پور تیرین
۲. از [مخطی] بود، نیم مهم از روز (= ۴۰ کسان) اسمک را که در کتاری زمین های کنت شده [فرز داد]
۳. و می خورد آوئل پور بشین پر روی هم به ۴۵ درهم
۴. از مالک، به خوبی خاتمه یافت در پیش
۵. شاهدان: تیرک پور آیین، سوگ پور دشن، ارشاد
۶. پور آیان، گو رناب پور فر، سینگ پور ماد بخ
۷. اسمکان (پور اسمک) می خورد روز کتاری زمین های کنت شده و از آوئل
۸. تپساک، پر روی هم به ۴۵ درهم.

در یکی از اسناد کشف شده در قلعه مهرداد کرت موضوع وقف تاکستانی جهت یکی از پادشاهان اشکانی بنام فریابیتی مطرح شده است.^۱

و نیز وجود بایگانی عظیم مدارک اقتصادی دوران اشکانیان نشانی از روابط پیشرفته حقوقی در آن زمان است^۲ به قول یوزف ویسهوفر این بایگانی به منزله اداره ثبت اسناد بوده است.

مقامات مهم اداری مرزبان و دزپاد (فرمانده دژ نظامی) و یا ارک بد به یونانی ARKA می‌باشند در اکتشافات کوه مغ عقدنامه‌ای به زبان سغدی به دست آمده است در این عقدنامه به خدای (بخ) مهر سوگند یاد شده است.^۳

در اکتشافات تورفان توسط دانشمندان آلمانی از ۱۹۰۲ تا ۱۹۱۴ اسناد و مدارک دینی بسیاری درباره پیروان مانی به دست آمده است که در میان آنها، اسناد تجاری، قراردادهای خرید و اجاره و پیمان‌نامه، نیز به چشم می‌خورد.^۴ این مدارک مربوط به دوران سلوکی و اشکانی است.

برنگان و طبقات اجتماعی دوران اشکانی: استفاده از بردگان در ایران قدیم رایج بوده به خصوص در دوره اشکانی با توجه به اصطلاحات موجود اشکانی مردم را به طبقات آزات AZAT و بندک BANDAK (یعنی بسته) آنشهریک (به معنی بیگانه) ورهیک (بسته) تن (به معنی بدن) و ویشک «متعلق به خانواده یا ویس» و چون بردگان در شماره خواسته و کالا محسوب می‌شدند لذا خرید و فروش آنها معمول بود و علی‌الخصوص به عنوان وثیقه و گرو در اخذ وام و سپردن تعهدات استفاده می‌کردند، ارزش بردگان به سن، جنس، مهارت و وضع بازار (ارزش) بستگی داشت و حتی ممکن بود قسمت مشاع از یک برده را به دیگری فروخت در این صورت برده موضوع مال مشترک و مشاع چند نفری بود که هر

۱. ریتون‌های اشکانی نساء، ترجمه و تدوین شهرام حیدر آبادیان چاپ ۱۳۸۲، میراث کتاب، ص ۴۵ و ۵۰.

۲. همان ص ۱۷.

۳. ایران باستان، یوزف ویسهوفر، ترجمه مرتضی ثاقب‌فر، چاپ تهران، ققنوس، ۱۳۷۷، ص ۱۵۶.

۴. مهرپرستی در ایران هند و روم، سالومه رستم‌پور، انتشارات خورشیدآفرین، تهران، ص ۷۹، ۱۳۸۲.

کدام از مالکان مشاع به نسبت سهم خود از کار او بهره می‌گرفتند فرزندان کنیزان و بردگان این وضع را به ارث می‌بردند یعنی متعلق به مالک برده یا مالکان برده بودند.

حقوق مالیاتی در دوره پارتها: ۱- خراگ (خراج) یا مالیات ارضی که سهمی از محصول به دولت پرداخت می‌شد. ۲- اقطاع واگذاری املاک به تیول به امراء و بردگان و نزدیکان شاه یکی از منابع درآمد دولت اشکانی بود، این وضع از دوران هخامنشی ادامه داشت. ۳- هدایا، هر کس به حضور شاه بار می‌یافت باید هدایایی تقدیم می‌نمود. ۴- مالیات گمرکی: مالیات تازه‌ای که در این دوره دیده می‌شود گمرکات است در سرحد گمرک خانه‌ای بود که صورت امتعه وارده و صادره را در کتابچه‌ای مخصوص ثبت می‌کردند و پادشاهان برای ادامه و استمرار این نوع مالیات اغلب در اصلاح معابر و جاده‌ها می‌کوشیدند.^۱

مجازات‌ها در دوران اشکانی: دخالت دولت در حوزه خصوصی خانوادگی معمول نبود به حدی که هرگونه جنایتی که در میان اعضاء خانواده پیش می‌آید (مثل قتل زن به دست شوهر، یا قتل دختر بی‌شوهر به دست پدر و یا قتل خواهر بی‌شوهر به دست برادر) به دادگاه عمومی مراجعه نمی‌شد زیرا زن بی‌شوهر متعلق به خانواده پدری محسوب می‌شده است و پس از شوهر کردن متعلق به خانواده شوهر بود. لذا اگر زن شوهردار به دست پدر یا برادر خود کشته می‌شد موضوع قابل تعقیب بود.^۲ ورود در آتش (آزمایش ور) و سوار خر کردن به طور وارونه و در شهر گردانیدن از مجازات‌های معمول آن دوران بوده است.^۳ چنانکه در داستان ویس و رامین که اصل آن از زمان پارتیان است. به چنین موردی برمی‌خوریم.

مالکیت در دوران اشکانی: بنابر مدارکی که از بایگانی نسا به دست آمده است مالکیت دارای بخش‌های زیر بود^۴ زمین‌های خالصه درباری (آپداناک APDANAK) ۲- زمین‌های

۱. بیست و پنج سده مالیات، نوشته عنایت اله شاپوریان، تهران ۱۳۵۰، بدون ناشر، صص ۲۶ و ۲۷.

۲. تاریخ حقوق، حسن امین، ص ۱۰۸.

۳. همان، ص ۱۰۶.

۴. همان، ص ۱۰۸.

موقوفه برای معابد AYADAN ۳ - زمین‌های تیول (احسان) که برای تأمین مخارج مرزبانها و شهربانی‌ها و ارکبدها و دژپدها در اختیار ایشان قرار می‌گرفت. ۴ - زمین بزرگ موروثی در خانواده ۵ - املاک کوچک و باغ‌های خرده مالکان^۱

حقوق اداری: در رأس جامعه اشکانی شاه قرار داشت که معمولاً از اعتبار و حرمت الهی برخوردار بود، جامعه در مجموع براساس و پایه ساخت قبیله‌ای و خاندانی استوار بود. آزادگان عبارت بودند از شاهان محلی، نجبا، دیوانیان بلندپایه و خانواده‌های ایشان در شهرها گروه کوچک نجبا، گروه بازرگانان و گروه وسیع پیشه‌وران و در روستاها، دهقانان وابسته به زمین به سر می‌بردند، یهودیان در غرب کشور به تعداد زیادی ساکن بودند، و نوعی خود مختاری داشتند مالیات‌های یهودیان را رئیس ایشان جمع‌آوری و پرداخت می‌کرد این رئیس یهودیان در زمان سلسله بعدی تاریخی ایران، یعنی ساسانیان، و رأس جالوت نامیده می‌شد.^۲

حقوق زنان در دوران اشکانی: زنان در امور اجتماعی دخالتی نداشتند، زنان درباری و اشرافی را محافظان و خواجه‌سرایان در پرده‌سرای حفظ می‌کردند، زنان با همسران خود هم سفره نمی‌شدند و در ملاء عام ظاهر نمی‌گشتند ولی این وضع در روستاها این چنین نبود و زنان کمتر در معرض محدودیت بودند.^۳

آزادی دین در دوران اشکانی: در دوره اشکانی دین‌های مختلفی در کشور وسیع ایران پیروی می‌شد در بابل خدای بعل (BEL) و مردوخ (MARDUCH) ستایش می‌شدند. دین‌های یونانی دین یهود، آئین بودا و مهرپرستی هم از ادیان رایج کشور بودند که بعضی از پادشاهان اشکانی در واقع خود را هیکل مادی و متجسد اله مهر می‌دانستند^۴ بعضی از شاهان اشکانی به مذهب زرتشت هم اهمیت می‌دادند و بلاش اول اشکانی برای اولین بار دستور جمع‌آوری اوستا را صادر کرد که در زمان اسکندر و به دستور او سوزانده

۱. از اسطوره تا تاریخ، دکتر مهرداد بهار، نشر جنبه، پاییز ۱۳۷۶، ص ۸۵ و ۸۶

۲. همان مأخذ صص ۸۱ تا ۹۰.

۳. همان، ص ۹۱.

۴. همان، صص ۱۰۱ تا ۱۰۵.

شده بود، مسیحی‌ها هم در شرق دجله جای گرفته بودند در شهر دورا اوروپوس DURA
EUROPOS بر کنار رود فرات نقاشی‌هایی از ایزد مهر در یک معبد مهرپرستی دیده
می‌شود.^۱

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی